

HISTORIA PRAWA (REPETYTORIUM)

TEMAT 6: POJĘCIE I PODZIAŁ RZECZY. WŁASNOŚĆ I POSIADANIE. FORMY WŁASNOŚCI

Prawo rzeczowe było jednym z kluczowych działów prawa prywatnego, zawierając normy regulujące prawo własności i inne prawa do rzeczy. Pod pojęciem rzeczy rozumiano pierwotnie przedmioty materialne, postrzegalne zmysłowo. Z czasem do rzeczy zaczęto zaliczać uprawnienia majątkowe o charakterze abstrakcyjnym (własność, użytkowanie, służebności).

Rzeczy dzielono na nieruchomości i ruchome. Do tych pierwszych zaliczano ziemię i wszystko to co było z nią trwale związane oraz prawa związane z nieruchomościami. Za ruchomości uważano wszystkie pozostałe rzeczy i prawa rzeczowe do nich się odnoszące. W epoce średniowiecza podział ten nie był precyzyjny, gdyż niekiedy do nieruchomości zaliczano rzeczy ruchome, które były szczególnie cenne lub występowały w dużej ilości.

Spośród rzeczy szczególnym zainteresowaniem cieszyły się nieruchomości, zwłaszcza ziemia, będąca podstawowym środkiem produkcji w czasach feudalnych. Nieruchomości dzielono na dziedziczne i nabyte. Te pierwsze otrzymywane były po przodkach i stanowiły podstawę egzystencji rodziny, te drugie pochodziły z nadania lub były nabywane w drodze kupna.

W okresie średniowiecza nie rozróżniano w sposób precyzyjny pojęcia posiadania, jako faktycznego władztwa nad rzeczą i własności, będącej prawnym władztwem osoby nad rzeczą.

Posiadanie, zwane w dawnej Polsce dzierżeniem, sprowadzało się do korzystania z nieruchomości i pobierania z niej pożytków. To prawo do pobierania pożytków służyło zarówno tym, którzy ziemię użytkowali bezpośrednio, jak i tym, którzy pobierali czynsz lub inne korzyści. Taka sytuacja powodowała możliwość jednoczesnego posiadania nieruchomości przez dwa podmioty; właściciela bezpośredniego, który fizycznie władał nieruchomością i właściciela pośredniego, który pobierał określone pożytki nie użytkując bezpośrednio nieruchomości. Takie rozwiązanie legło u podstaw wykształcenia się konstrukcji własności podzielonej.

W Polsce przedrozbiorowej niedoprecyzowane było również pojęcie własności. Określano je w sposób opisowy, jako prawo posiadania rzeczy, prawo jej użytkowania oraz prawo do jej rozporządzania.

Rozróżnienie posiadania i własności nastąpiło na gruncie dwóch odrębnie ukształtowanych procesów, z których jeden – petytoryjny służył ochronie własności, drugi – posesoryjny ochronie posiadania.

Pierwotnie ochronie posiadania służył proces petytoryjny, polegający na badaniu prawnego tytułu posiadania. Był to proces z reguły długotrwały, który nie chronił posiadacza w przypadku gdy ten został gwałtownie „wybity z dóbr”, czyli pozbawiony posiadania, choćby był on ich właścicielem. Taka sytuacja powodowała, że pod wpływem prawa rzymskiego i kanonicznego kształtować się zaczęły zasady odrębnego procesu posesoryjnego.

HISTORIA PRAWA (REPETYTORIUM)

Posiadając charakter postępowania uproszczonego i skróconego, proces posesoryjny miał na celu przywrócenie stanu poprzedniego posiadania (sprzed wybicia), bez badania faktycznego stanu prawnego. Zasady tego procesu określiła ostatecznie konstytucja sejmowa z 1543 r. Według niej skargę posesoryjną, w przypadku gwałtownego pozbawienia posiadania, należało wnieść w ciągu miesiąca do sądu grodzkiego, który po stwierdzeniu jej zasadności nakazywał przywrócenie posiadaczowi utracone posiadanie. Wyrok sądu mógł być podstawą prawną dla prawowitego właściciela do wszczęcia procesu petytoryjnego, w którym udowadniano prawo własności.

W epoce feudalnej własność na nieruchomościach występowała z reguły jako własność podzielona. Polegała ona na tym, że na jednej nieruchomości istniały dwa rodzaje własności, w postaci własności zwierzchniej i własności podległej, zwanej użytkową. Wykształciła się ona wraz z kolonizacją na prawie niemieckim. Typowym przykładem własności użytkowej była własność chłopu czynszownika, który był w posiadaniu i użytkowaniu ziemi w zamian za czynsz. Wobec tej użytkowanej przez chłopów ziemi własność zwierzchnia przysługiwała panu feudalnemu, który pobierał z niej czynsz i miał prawo do wyrażania zgody na alienację ziemi przez chłopów. Własność użytkowa chłopów zaczęła tracić na znaczeniu wraz z rozwojem folwarków, które były własnością niepodzielną.

Zwierzchnia własność szlachecka była z reguły własnością pełną czyli alodialną, obciążoną jedynie, i to tylko początkowo, obowiązkami wojskowymi oraz regaliami. Z czasem zaczęły one zanikać co utwierdzało alodialny charakter własności szlacheckiej.

Reliktem własności rodowej w okresie wczesnej Polski była własność zbiorowa. Występowała ona w formie tak zwanego niedziału ojcowskiego oraz braterskiego. Polegał on na wspólnocie ziemi ojca z synami lub wspólnocie rodzeństwa. Niedział był własnością pospólnej ręki, co oznaczało, że należący do niego władali nim nie w częściach idealnych, lecz jako zbiorowość, mająca prawo na całej nieruchomości i działająca zbiorowo. W razie śmierci członka wspólnoty zmieniała się tylko liczba jego właścicieli. Wydzielony wcześniej członek nie miał prawa do spadku. Od schyłku XV w. instytucja niedziału zanika, a własność ziemi ulega indywidualizacji.

Literatura:

- K. Sójka-Zielińska, Historia prawa, Warszawa 1981, s. 91-97.
- T. Maciejewski, Historia ustroju i prawa sądowego Polski, Warszawa 2003, s. 134-138.
- J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa 2009, s. 160-163.